

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS Pár szó a Tiszatájról és Ilia Mihályról

Olasz Sándor 2011-es halála után szükségszerűen változás állt be a Tiszatáj szerkesztőségében: azon túl, hogy a lapnál közel húsz éve szerkesztőként dolgozó Hász Róbert lett főszerkesztő, három új munkatárs is a laphoz került: Orcsik Roland és Tóth Ákos szerkesztők, és – nem szabad elfeledkezni róla, mert a lap napi működésének lelke – Székely Anna szerkesztőségi titkár. Az új szerkesztőség 2012 júliusában állt munkába, szeptemberben érkezett az első sajtóbeli támadás ellenük.

Péter László, aki a lap 1947-es megindulásánál is bábáskodott már, elég szerencsétlen hangvételt cikket közölt a helyi napilapban, igazságtalanul vádaskodott, és korábbi – mára elvesztett – értékeket emlegetett. A napilapban és az interneten ezt követően szó szót követett, többen ágáltak a Tiszatáj ellen, még többen védték, aztán – ahogy lenni szokott – csöndben elültek a szenvedélyek, és maradt minden változatlan.

Azért érdemes ezt az elült vitát most mégis föl-emlegetni, mert támadó cikkében Péter László azt állította, hogy „vajdaságiak szállták meg a szerkesztőséget”, akik nem ismerik Szeged kultúráját, nem is lesznek soha szegedivé, így nem szerkeszthetnének Szegeden lapot, ráadásul mindenféle fővárosi szemetet és külföldi szutykot közölnek a jó helyi szerzők és jó szegedi témák helyett. Péter Lászlót egyébként nagyra tartom, sokat tanultam tőle az egyetemen, de itt, azon túl, hogy rosszindulatúan és tudatosan csúsztat a tényeken (például most is több szegedi vagy Szegedhez köthető szerzőt közölnek a lapban, legfeljebb a professzor emeritus már nem ismeri őket), vádaskodásával nemcsak a Tiszatáj indulását (tehát saját programadó cikkét) kérdőjelezte meg, hanem Ilia Mihály egész munkásságát is.

Ilia Mihály 1958-ban publikált először a lapban, a hatvanas-hetvenes években járta végig a szerkesztőségi számarlétrát, szerkesztőbizottsági tag volt, később a versrovat szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettes, végül, 1972–74-ben főszerkesztő. Tiszatáj-

történetről a leghivatottabb – a témát legjobban ismerő – megszólaló természetesen maga Ilia lehetne, de ha már ő nem lehet itt, szellemisége mellett a szavait is érdemes idézni. 2007-ben írta *Hatvanéves a Tiszatáj* című cikkében: „Utóbb látható, hogy a cím már nem egészen felel meg a folyóirat történetében lezajlott változásoknak, az általa képviselt irodalmi irányzatoknak, de megőrződött benne máig a regionalitás értékeiben való hit, a szegedi nagytáj hagyományaira való figyelés, ennek ébrentartása, az irodalom mellett művelődéstörténet, néprajz, az univerzitási tudományosság bizonyos részeinek befogadása. A folyóirat történetének vannak a félreértelmezett regionalitásból származó nem túl sikeres korszakai is. Az ún. »helyi szerző« előnye, vagy félreértelmezett elsőbbségi igénye bizony az ötvenes években, majd a hatvanas évek elején erősen vidékiessé tették a lapot, és a Tiszatáj sem kerülte el a sematizmus korszakának durva, irodalom alatti jelenségeit; ha ennek a korszaknak írásait a mai olvasó nézegeti, vagy derül, vagy bosszankodik. De ebből a sivár, túlpolitikált és túlon túl a helyi hatalom igényeire is pillogó, attól elismerést váró szerkesztési gyakorlatból a hatvanas évek végén a lap kritikai rovata és lassan az irodalmi anyaga is kilépett. Kovács Sándor Iván, a szegedi egyetem fiatal, régimagyaros asszisztense élénk kritikai rovatot kezdett szerkeszteni; nyilván még a folyóirat vezetése sem tudta, hogy milyen mozgékony szellemet szabadított rá erre a rovatra. A kortárs magyar irodalom új jelenségeire irányította a kritikai rovat figyelmét, nem bevett szerzőkkel működött, hanem tanítványait nevelte kritikusként, s mint régimagyaros, jó filozófusként lelkesen foglalkozott a kéziratokkal. Ez a buzgalom meglátszott a lapon is, lassan a Tiszatáj kezdett olvashatóvá válni. A nagy nekilendülés ennek az évtizednek a végén azzal következett be, hogy a vidékiséget nem tekintette érdemnek a szerkesztőség néhány ifjabb tagja, és elkezdtek kilincselni a magyar irodalom jó szerzőinél. Ezzel a helyi szerző primátusa megszűnt, színvonalát a magyar irodaloméhoz kellett igazítani, vagy nem jelent meg a folyóiratban. [...] A szerkesztés egy másik »találmánya« az volt, hogy rovatokat nyitott a szomszédos országok irodalmára, a kapcsolatok történetének és jelenének vizsgálatára (*Most–Punte–Híd, Kelet-európai Néző*), és buzgó szervezéssel kezdte beszerezni és közölni az ún. külföldi magyar irodalom szerzőit. Ma ez az utóbbi már általános a magyar folyóirat-irodalomban, de 35 évvel ezelőtt ez nem-

A következő két előadás a Tokaji Írótábor tavalyi, *Eltitlva és elfelejtve* című konferenciáján hangzott el.

csak újdonság volt, hanem szerkesztési kockázat is. A hatalom részéről ez lett a lap egyik legtöbbet bírált vonala, beszámoltatások, fegyelmi, megszüntetések, leváltások, a politika a legmagasabb szinten foglalkozott a Tiszatáj »hibáival«, és ahogy ilyenkor lenni szokott, a politikahű sajtó szerzői is ráharaptak erre a csontra, országosan és a helyi sajtóban is.”

Szinte immár sajtótörténeti közhely – már ha van ilyen, amikor Magyarországon a sajtótörténet maga is eltűnőben –, hogy Ilia Mihály korszakos újítása a lapnál a határon túli magyar és a szomszédos népek szerzőinek közlése volt. A hivatalos magyarországi irodalomba beemelt szerzők névsora ismét csak hosszú lenne – erdélyi, vajdasági, felvidéki szerzők sokasága –, ugyanakkor, ha közölni nem is lehetett őket, a nyugati emigráció képviselőivel is tartotta a kapcsolatot. Ahogy ő mondja: „A Tiszatáj szerkesztése mindig szeretett bibelődni a szerzőinek írásaival, bár a személyesség és figyelem nem nyilvánulhatott meg a mindennapi találkozásokban, kávéházi beszélgetésekben, de a levelezést olyan szinten űzte a szerkesztőség, hogy a magyar irodalmi életet behálózta vele, naprakészen tudott a szerzőkről, munkájukról, megkönnyítette a maga számára a kéziratkerést.” Kiterjedt levelezésének részleteit és hírét ismerve sejthető, Ilia Mihály itt elsősorban magáról beszél.

A közlésen túl Ilia informált is, hiszen – ahogy Lengyel András írta róla – „mint belső ember viszonylag szabadon írhatott a lapba, s ez lehetővé tette számára, hogy figyelemmel kísérje a magyar szellemi életnek a számára fontos fejleményeit, s ezekről rendre hírt is adjon. [...] Ugyanakkor, szinte észrevétlenül, bevont a magyarországi kulturális érdeklődésbe egy sor olyan írást, művet, jelenséget, aki s ami a hivatalos nyilvánosságban addig nem volt, vagy nem súlya szerint volt jelen. E munkáját nem hosszú, részletező tanulmányokban végezte, hanem többnyire rövid, informatív kiscikkekben, ismertetőkből”, szemlélő írásokban. Szemlélte például a határon túl megjelent irodalmi lapokat – a legtöbb magyarországi olvasóban ekkor tudatosult, hogy egyáltalán léteznek ilyenek. Emellett – és most ismét Ilia Mihályé a szó – „a Tiszatáj nem ment bele a hetvenes évek elején följúlni látszó népi-urbánus ellentétbe, bár szerzői között sokan voltak, akik egyik vagy másik irányzathoz húztak. Vas István, Illyés és Németh László neve között sok név található a lapban, Pilinszky és Weöres Sándor neve mellett is megfért jó irodalmi békességben Szentjóni Tamásé vagy Ladányi Mihályé is. A mű szólt

a szerkesztőhöz, nem a szerző politikai vagy közéleti szereplésének milyensége.” A külső szemlélő irodalomtörténész azonban mégiscsak inkább „népinek” látja a lapot, s ez – a határon túli irodalmak kérdése mellett – törvényszerűen vezetett a belügy fokozott érdeklődéséhez, ezért is kapta III/III-as dossziéja a Subások feliratot. (Ennek mára külön irodalma lett. Maga Ilia Mihály is több cikkben szólt róla, Péter László saját üldöztetéséről összeállított kötetéhez – *Az én besúgóim* – használta az Ilia-anyagokat, Csapody Miklós is többször idézi, rádióműsor készült róluk-belőlük.) A jelentések írói közt volt nem egy Tiszatáj-szerző, sőt szerkesztőségi munkatárs is akár.

Végül is mit lehet mondani a Tiszatáj Ilia-korszakáról? Ilia Mihály „keze alatt a Tiszatáj nemcsak, ahogy sokan állítják – az akkori legjobb magyar irodalmi folyóirat lett, nemcsak irodalmi jelentőségre jutott. De, ma már bizonyos, *átalakította kultúránkat, megváltoztatta a legitim magyar nyilvánosság szerepét*, s olyan elemeket épített abba bele, amelyeket többé nem lehetett nemlétezőnek tekinteni. Az etnikailag, nyelvileg és kulturálisan meglehetősen sokszínű, méhében súlyos történelmi kataklizmákat érlelő Kelet-Európa megjelent a legitim magyar nyilvánosságban. S tudatosult, ebben a térségben, az ország határain túl, szinte mindenhol ott vannak a Trianon következtében leszakadt magyar tömbök” (Lengyel András – A kiemelés tőlem: BBT).

A hűrt azonban sosem lehet a végtelenségig feszíteni. Ilia Mihály óvatos forradalmár volt, de még ez is sok volt a rendszernek: 1974 decemberében a tudta nélkül vették ki a lapból Balogh Edgár egyik cikkét, emiatt a főszerkesztő lemondott. És bár formálisan csak bő két évig volt a lap élén, a lapot még mind a mai napig vele azonosítják. Ha a Tiszatájnak „legendája” van, ő az. Ilia Mihály és irodalomszemlélete az a mérték, amelyhez minden szerkesztőnek tartania kellene magát, nemcsak rámutogatva és takarózva nevével.

A hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek első felében a Tiszatáj hasonló úton járt. Az Ilia Mihályt váltó Vörös László félig „könnyű” helyzetben volt: mivel a kultúrpolitikai vezetés minden hibát Ilia nyakába varrt, lehetett folytatni, amit ő elkezdett. Megmaradt a *Most-Punte-Híd* és a *Kelet-európai néző* (1985-ig, amikor összevonták őket), tematikus számok jelentek meg, például Ady kelet-európai fogadtatásáról, a szerzőgárda sem változott lényegesen: akiket Ilia Mihály odacsalogatott a laphoz („nincs megszerezhetetlen kézirat”, vallotta),

azok továbbra is küldtek anyagot. Közben pedig a szerkesztőségben is megjelentek az Ilia-tanítványok – például Olasz Sándor.

A lapot azonban 1986 nyarán – Nagy Gáspár egy versének közlése miatt – betiltották. Az ezt követő átmeneti időszak megosztja a véleményeket (árulók kontra megmentők), majd 1989-től a régi-új szerkesz-

tőség került vissza a lap élére. Kérdés persze, hogy miért nem Ilia Mihály, amikor pedig ennek is megvolt a lehetősége. Hogy miért nem, arról szintén megoszlanak a vélemények, mindenesetre a magyar kultúra nagy vesztesége, hogy a folyóirat nélküli szerkesztőknek ekkor sem osztottak lapot. Pedig máig hatóan másképp alakult volna a magyar kulturális identitás.

Felhasznált irodalom

Gyuris György: *A Tiszatáj fél évszázada. 1947–1997*. Szeged, 1997. – Ilia Mihály: *Hatvanéves a Tiszatáj*. barkaonline.hu, 2007. febr. 18. – Lengyel András: *Egy irodalomszervező pályáíve. Vázlatféle Ilia Mihályról*. Forrás, 1994. szept. 54–84.
Ilia Mihály munkásságáról lásd: Klukovitsné Paróczy Katalin–Ráczné Mojzes Katalin: *Ilia Mihály szakirodalmi munkássága*. In: *Irodalom és Művészettörténeti Tanulmányok 4.* (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve) Szerk.: Lengyel András. Szeged, 2004. 279–318. és Bíró-Balogh Tamás: *Ilia Mihály szakirodalmi bibliográfiájához*. Forrás, 2009. szept. 61–71. [Ez utóbbiban külön rész a besúgói jelentésekről írott cikkekről.]

Illetve az említett legújabb Tiszatáj-vitához: Péter László: *Tiszatáj*. Délmagyarország, 2012. szept. 13. 10. – Szuromi Pál: *Nem akármilyen „TÁJ-KÉP”, avagy a vajdaságiak becsülete*. Dm., 2012. szept. 19. 11. – Kovács Miklós: *Irodalmi kérdések*. Dm., 2012. szept. 20. 13. – Annus Gábor: *Röghözkötött irodalom? A Tiszatáj-„vita” margójára*. tiszatajonline.hu, 2012. szept. 23. – Boldog Zoltán: *„Vajdasági megszállók” és „tájidegen” Tiszatáj?* irodalmijelen.hu, 2012. szept. 23. – *„Vajdasági megszállók” és „tájidegen” Tiszatáj? (2. rész)* irodalmijelen.hu, 2012. szept. 23. [Bíró-Balogh Tamás, Gaborják Ádám, Sisák Gábor és Szajbély Mihály hozzászólásai] – Hász Róbert: *Kényszerű válasz – a Tiszatájtól*. Dm., 2012. szept. 29. 17. – Péter László: *A tény tény marad*. Dm., 2012. okt. 10. 11. – Kovács Miklós: *Válasz Hász Róbertnek*. Dm, 2012. okt. 11. 10.

TÜRJEI ZOLTÁN

Nem tudom

*Nem tudom, hogy engem nézel,
vagy csak a szavaimat lesed,
hátha találsz köztük neked valót,
amibe aztán belebújhatsz, ha fázol,
mert tudod, nem leszek mindig itt,
mosolyod nekem szól vagy csak
az örömdönek egy-egy elcsípett
takaródarab miatt, de én öllelek tovább,
mert hosszú, hideg tél lesz, és engem
az öltöztet fel, hogy ruhád lehetek.*

Kirakós játék

*Utolsó cigarettádat velem szívtad el.
Több ez, mint csókom a bőrödön.
Most összekeverlek, mint egy Rubik-kockát.
Nem tudom eldönteni, szebb vagy-e így,
vagy csak tovább maradsz társam a megtagadás-
ban,
de mostantól mindent látni fogok,
amire tested árnyékot vet,
mindent érezni fogok, ami nyelvedhez ér,
és minden imádat hallani fogom,
amíg kirakod az egyszínű oldalakat,
és újból megtanulsz szeretni.*